

SULTAN BAYBARS'A İSNAD EDİLEN BİR VAKFİYE

Ord. Prof. Dr. FUAD KÖPRÜLÜ

Giriş

1 — Doğru veya uydurma olup olmadıkları bu yazımıza konu teşkil eden iki vesikanın tarihî kıymetini tâyin için yaptığımız bu küçük tetkikte, nasıl tarihî ve diplomatik bir metoda riayet ettiğimi, daha başlangıçta izah etmeyi zaruri buldum.

2 — Şunu kaydetmek isterim ki, bu vesikaları şu bakımlardan bir tetkike tâbi tuttum :

a) Bu vesikalar orijinal vesikalar mıdır?

b) Orijinal vesikaların sahih ve müteber kopyaları mıdır?

c) Resmi sicillerdeki kayıtlardan çıkarılmış sahih ve müteber suretler midir?

d) Bunlar, ait olmak iddiasında buldukları devreye hakikaten ait midirler?

e) Taşımak iddiasında buldukları mahiyete nazaran, hukukî bakımdan, sùllerine uygun olarak tanzim olunmuşlar mıdır?

f) Exh. «C» işaretli vesika, bir vakfe veya kısaltılmış bir vakfiye hülâsası mıdır?

g) Exh. «C» B a y b a r s'ın hükmü sürdürdüğü devrede veya M e m l û k evrinin başka bir zamanında tanzim edilmiş mudur?

h) Exh. «C» işaretli vesikanın, O s a n l ı Sultanlarının dıvanlarından

ve bhusus S u l t a n III. A h m e d'in dıvanından sadır olmuş olmasına imkân var mıdır?

Gayet itinâlı bir tetkikten sonra, bütün bu suallere menfi cevap vermek lâzım geldiği ve bu vesikaların tamamen uydurma olduğu neticesine vardım. Bu netice, bizi hayrete düşürmemelidir; çünkü bu türlü sahtekârlıklara tarih boyunca sık sık rastlıyoruz.

Tarihî vesikalarda yapılan sahtekârlıklar:

3. İnsanlar ötedenberi sahtekârlıklar yapagelmışlerdir; vesika sahtekârlıkları da yeni bir icat değildir. Tarih, her türlü saiklerle vesikalar uydurulduğuna dair zengin misâllerle dolu olup, vakfiyeler de bu gibi suiistimâllerden kendilerini sıyıramamışlardır.

Vakfiyelerin tarihî ve ameli ehemmiyeti:

4. Vakfiyeler, tarihî bakımdan hususî bir ilmî ehemmiyeti haizdirler. Bunlar bize, milletin muayyen bir zamandaki hayatına ait muhtelif vakıa ve şekilleri müşahede etmek imkânını verirler. Bunlar keza bize, İ s l â m âleminde çok derin bir tesir icra etmiş olan en mühim müesseselerden birinin yani vakıf müessesesinin işleyiş tarzı ile ülfet peyda etmek imkânını da temin ederler.

5. Hukukî mahiyetleri dolayısıyla ve emlâk veya gelirlerin vakıflara tahsisi keyfiyetinin delilini teşkil etmeleri itibariyle, vakfiyelerin pratik bakımdan büyük değerleri vardır. Bilindiği gibi, va-

kıfların idamesi için büyük servetler tahsis edilegelmiştir. Zengin vakıflara tahsis edilen büyük servetlerin idare ve murakabesi, mütevellilerle diğer vazifeli kimselere büyük kudret ve servet bahşetmiştir. Vakıflar üzerindeki nezaret hakkının kullanılması, muazzam menfaatler yaratmış ve iktisadi kazançlar temin etmiştir. Bu itibarla, müteveli ve nazırların işgal ettikleri mevkilere göz dikilmiş olmasına şaşmamak lâzımdır. Bu keyfiyet, bazan pek bariz olan suiistimâllere sebebiyet vermiş, ve bütün devirlerde rastladığımız sahte vakfiyelerin vücuda getirilmesine yol açmıştır. Sahte vesikaların bazan o kadar mahirâne yapılanlarına tesadüf edilir ki, bunların sahih mi yoksa sahte mi olduğunu tâyin etmek, güç bir mesele teşkil eder. Bu durum ve vakfın mevcut haklarını korumak ihtiyacı, vakfiyelerin sıhhatini tâyin hususunda mütehassısların çok dikkatli ve ihtiyatlı davranmalarını gerekli kılar. Şüpheli vakfiyelerin sıhhatini tâyin hususunda kullanılan metod, şer'i mahkemelerin eskiden ihtiyar ettikleri usûlden farklıdır. Vakfiyeleri tetkik usûlü bugün ince bir sanat haline getirilmiş olup bu san'at sayesinde kat'i neticelere varmak mümkündür.

Suiistimâllerin önüne geçmek için bir vasıta olarak kullanılan teftiş, murakabe ve tescil usûlleri beklenen neticeyi verememiştir:

6. Sahte vakfiyeler vücuda getirmek suretiyle yapılan bu gibi suiistimâlleri önlemek üzere, muhtelif İslâm devletlerinde, türlü türlü teftiş, murakabe ve tescil usûllerine müracaat edilmiştir. Maamafih bu usûller, muhtelif sebeplerden dolayı, beklenen neticeyi tamamen vermemiştir. Harpler, istilâlar, yangınlar gibi bir takım felâketler bazan sırf ihmâl ve teseyyüp yüzünden, devlet arşivleriyle büyük merkezlerdeki kadı arşivleri yani şer'i siciller, mahvolup gitmiştir. İşte bazı sahtekârlar, kâh para mukabilinde, kâh da kendi lehlerine bir takım haklar tesis etmek için bu gibi felâketlerden istifade etmişlerdir. Hattâ bu

sahtekârlar bu gibi vakfiyeleri, ser'i mahkemelerin resmî sicillerine sahih vesikalar olarak tescil ettirmeğe bile muvaffak olmuşlardır.

7. Şer'i mahkemelerde kabul edilen basit muhakeme usûlüne göre, başlıca yemin ve şehadete istinad olunması, uydurma vakfiyelerin sahih vesika olarak tescil edilmesini mümkün kılmıştır. Bu muhakeme usulü, şahitlerin, A l l a h'ın lânetine uğramadan yalan şehadette bulunamayacakları yolundaki düşünceden kuvvet alır; aynı zamanda, herkesin bu nazariyeye inanacağını ve bu inanç dolayısıyla hiç kimsenin hakikatten ayrılmak cesaretini kendinde göremeyeceğini farz eder. Tecrübeler, sahtekârların yalnız inatçı yalancılar değil aynı zamanda, hiçbir yeminin onları kötü niyetlerinden vazgeçirmeyeceği mütehassıs yalancılar olduklarını maalesef göstermiştir.

Diplomatik ilminin prensiplerine dayanan dahilî ve haricî tenkit metodu vakfiyeler hakkında da tatbik olunabilir:

8. Vesikaların sıhhat ve vüsukunu diplomatik ilminin prensiplerine dayanan dahilî ve haricî tenkit metoduna göre tetkik etmek usûlü, şer'i mahkemelerce meçhûldü; sebebi de, bu metodun bilhassa XIX. asırda A v r u p a'da teessüs etmiş olmasıdır. İşte bu yüzden, bir takım uydurma vakfiyeler, sahih vesikalar olduklarına yemin edildikten sonra, haklı bir sebep bulunmadığı halde, itimada şayan hukukî vesika mahiyetini iktisap etmişlerdir. Vakfiyeler dahil olmak üzere muayyen tipteki tarihî ve hukukî vesikaların sahih mi yoksa sahte mi olduğunu, kat'i bir surette tahkik etmeğe yarayan sağlam metodlara bugün malik bulunduğumuz için, bu gibi hâdiseler artık tekerrür etmemek lâzımdır. İşte bu sebeplerdir ki, sair her türlü tarihî vesikalar arasında bilhassa vakfiyelerin sıkı bir tenkid süzgecinden geçirilerek sıhhat ve vüsuk derecesinin tâyini, tarihî tetkiklerde birinci şarttır. Orta çağa ait mümasil garp vesikalarının veya sahih oldukları iddia edilenlerin tetkikinde nasıl diplomatik ilminin me-

todolojik prensiplerine riayet olunuyorsa, İslâm vakfiyelerinin tetkikinde de aynı esaslara riayet suretiyle müsbet neticelere varmak imkânı vardır.

İlgili devrin tarihi ve vesikaları hakkında umûmî bilgilere sahip olmak, hele mahiyeti şüpheli olan vesikaların tetkiki için ön şarttır.

9. Sıhhatı şüpheli olan herhangi bir vesikanın sahih mi yoksa sahte mi olduğu hususunda müsbet bir neticeye varmak için, vesikanın izafe edildiği devrin tarihi hakkında genel bilgilere sahip bulunmak lâzım geldiği gibi, ayrıca, bu devre ait olup tetkik edilecek vesika ile aynı nev'iden olan vesikaların mahiyet ve şekli, keza ilgili vesikanın taallük ettiği müessesese veya müesseseler hakkında da etraflı malûmata malik bulunmak icap eder.

Exh. «C» işaretli vesikanın tenkidî metod bakımından tetkiki:

10. Sahih bir vakfiye olduğu iddia edilen ve Baybars'a isnat olunan hicrî 668 tarihli ve Exh. «C» işaretini taşıyan vesikaya gelince, umumiyetle Memlûk devri ve bilhassa Baybars zamanı hakkında muhtelif mahiyette zengin tarihi kaynaklara malik bulunduğumuz için (bu hususta Türkçe neşredilen *İslâm ansiklopedisi*nde çıkan Baybars I. başlıklı makalemize bakınız. 15. cüz, sah. 357 ve müt), bu vesikayı, diplomatik ilmi, keza şer'î ve şikâhların şekilleri bakımından bir tetkike tâbi tutabiliriz.

Memlûk vakfiyeleri hakkında kâfi derecede ilmi tetkikler yapılmamış olmakla beraber, Memlûk devrine ait elimizde kıymetli ve sağlam malzeme bulunmaktadır:

11. Memlûk vakfiyeleri hakkında kâfi derecede tetkik yapılmış olmamakla beraber, Memlûk devri «Chancellerie» sinin metodları usûl ve teşkilâtı hakkındaki zengin membardan çıkarılabilecek malûmatı da ilâve etmek ve Memlûk devrindeki va-

kıfların te'sisi hususunda elimizde bulunan kıymetli ve sağlam malzemeye dayanmak ve bunları Exh. «C» ile mukayese etmek suretile müsbet neticeler elde etmeğe ve bu vesikanın sahih mi yoksa sahte mi olduğunu tâyin hususunda itimada şayan hükümler vermeğe muktedir bulunuyoruz.

12. Memlûk Sultanları ve emirleri tarafından muhtelif zamanlarda te'sis edilen vakıfların idare ve murakabe sistemleri hakkında tarihî kaynaklarda mebzûl malûmata tesadüf ediyoruz. Şimdiye kadar ele geçen Memlûk vakfiyelerinin adedi çok az olmakla beraber, sözü geçen malûmat, bu devre ait bir vakfiye olduğu iddia edilen herhangi bir vesikanın mahiyetini tâyin için kâfidir (Memlûk devri vakıflar: hakkında *Vakıflar Dergisi*'nde çıkan şu makalemde tafsilât verdim: *Vakıf müessesesinin hukukî mahiyeti ve tarihi tekâmülü*, Cilt 2. bu Türkçe makalenin aynı dergide Fransızca tercümesi de vardır).

Memlûk Vakfiyeleri:

13. Memlûk hükümdarları tarafından te'sis olunan vakıflara ait olmak üzere hiç olmazsa iki vakfiye veya daha doğru bir ifade ile, bu vakfiyelerin itimada şayan kopyaları hakkında malûmatımız vardır. Bunlardan birincisi, Sultan Kaytbay'ın medrese ve türbesi hakkındaki hicrî 879 tarihli vakfiyedir. Bu vakfiyenin metni 1938 yılında Prof. L. A. Maeyer tarafından neşredilmiştir. Her ne kadar bu vakfiyenin metni XV. asra ait ise de, daha evvelki Memlûk vakfiyelerinin mahiyet ve tertip tarzı hakkında da bir fikir verebilir. İkincisi, bizzat Baybars tarafından te'sis edilen bir vakfa ait olan, hicrî 667 tarihli bir vakfiyedir. Bu sonuncusunun XVI. asırda yapılmış bir kopyası, İstanbül Topkapı Sarayı Müzesinde muhafaza edilen tarihî vesikalar arasında Sinan Paşa koleksiyonunda 185 numaralı manüskride mevcuttur. Memlûklerde devrinde, mütrad olarak «kitâb-al-vakf» ismi altında zikredilen bu gibi vakfiye ori-

jinalleri ve kopyalarının hemen umumiyetle mahv ve zayi olmasına mukabil, bu vakfiyelerin hülâsalarından ibaret olan bir çok kitabeler, ait oldukları binalar üzerinde hâlâ durmaktadırlar ki, bunların büyük bir kısmı İslâm epigrafisi ile meşgul âlimler tarafından neşredilmiştir. [M a x V a n B e r c h e m ve muakipleri tarafından neşredilen *Corpus Inscriptionum Arabicarum* külliyyatına bakınız.] Bundan başka, gene vakıflara ait olarak M e m l û k Sultanları tarafından isdar edilmiş bir takım emirnamele- rin kitabe halinde taşlara kazıldığını biliyoruz ki, vakıf tarihi bakımın- dan bunların ehemmiyeti de izahtan müstağnidir (Bakınız: J. S a u v a g e t, *Les decrets memlouks de Syrie, Bulletin d'etude orientales* 2.)

14. İşte M e m l û k l e r devrine ait vakfiyelerin çok nadir olmasına muka- bil bu gibi vakıf kitabelerinin çokluğu sa- yesinde, XIII, XV. asırlara ait M e m l û k vakıf vesikalarının tertip ve tanzim şekilleri ve muhtevaları hakkında sarîh malûmata sahip bulunuyoruz. Meselâ *Subh al-Aşû'da* (Cilt 14, Sah. 365) mev- cut bir kayıt, bir mescit vakfiyesi mu- kaddimesinin nasıl tanzim edileceğini göstermektedir. Vakıf kitabelerinin fev- kalâde nadir bazı istisnalardan sarfî na- zar- tarihî bakımdan tamamiyle itimada lâyıf birer vesika olduğu göz önüne alı- nırsa, bunlara dayanılarak yapılacak bir mukayesenin bizi kat'î neticelere götüre- bileceği kendiliğinden anlaşılır.

Vakfiyelerin Şekli ve Muhtevası :

15. Umumiyetle vakfiyeler ve bilhas- sa M e m l û k l e r devrine ait vak- fiyeler, hattâ uzun veya kısa birer vakfi- ye hülâsası mahiyetinde olan vakıf kita- beleri veya başka bir tâbirle kısaltılmış vakfiyeler bile şu, üç sarîh esasî kısmı ih- tiva ederler : (1) Vakf edilen arazi veya gayri menkullerin tesbit ve tahdidi. (2) vakfedilen gelirler ve tahsisat hakkın- daki kısım. (3) Vakfın idare ve mura- kabe tarzı ile alâkadarlara verilecek tah- sîsatın ve masrafların tâynini hakkın- da ki kısım.

16. Küçük birer hülâsadan ibaret olan ve ekseriyetle vakfın te'sis ve tesci- linden bir kaç sene sonra tertip edilen va- kıf kitabelerinde, başlangıçlar çok ihtisar edildiği gibi bir çok teferruat meseleleri de «*kitab-al-vakf*» yani orijinal vakfiyede tafsil edildiği beyan olunarak terkolu- nur; ve bazan, vakfı bozacaklar aleyhin- de A l l a h'ın lânetini davet eden bir cümle ile nihayetlendirilir.

17. Hâlbuki asıl vakfiyelerde, bilhas- sa bunlar hükümdarlar veya büyük emir- ler tarafından te'sis edilen vakıflara ait bulunduğu takdirde, kaideye göre, uzun, işlemeli ve süslü bir mukaddime bulunur; vakıf sahibinin bütün resmî ünvanları hususî bir itina ile tespit edilir ve en küçük teferruata bile büyük bir ehem- miyet verilir. Vakıf sahibinin dindarlığı, hayrat ve hasenata olan meyil ve rağbe- ti uzun uzun metholunur. Vakfın mahi- yeti hakkında çok etraflı izahat verilir. Ona tahsis edilen arazi ve gayrimenkul- lerin mahiyetleri ve hudutları sarîh bir şekilde tasvir ve tâyin edilir. Vakfa tah- sîs edilen gelirler de açık bir şekilde tâ- yin edilir; vakfa ayrılan hisseler, hattâ işletilme şekilleri (meselâ kimlere ve ne- kadar müddetle icar edilecekleri ve kim- lere icar edilmeyecekleri) bildirilir. Büt- ün bu ve sair hususlardaki teferruat, tam ve açık bir şekilde zikredilir. Vak- fın idare ve murakebe tarzı, bunda vazî- fedar kimselere verilecek tahsîsat mik- tarları, bunların nasp ve azil şartları da tesbit edilir. Eğer bu vakıf bir aile vakfî ise, bundan kimlerin ve ne şekillerde ve ne gibi şartlar dairesinde istifade ede- bilecekleri söylenmiştir. Hülâsa, her türlü ihtimâller göz önünde bulundurul- mak suretile her husus inceden inceye tâyin olunur.

Exh. «C» nin, orijinal M e m l û k vakfiyeleri ve bu devirdeki vakfiyelerin şekil ve terkihi hakkında mevcut malû- matla mukayesesiz, Exh. «C» nin hiç de le- hinde değildir.

18. Hicrî 668 tarihini taşıyan ve B a y b a r s'a isnat olunan Exh. «C» işaretli vesikanın, ilgili malzeme ile mu-

kayesesi ve bu vesikanın sözü geçen dahilî ve haricî tenkit metodu ve prensiplerine göre tetkiki, bu vesikayı orijinal bir vakfiye veya orijinal bir vakfiyeden yapılmış bir kopya yahut da selâhiyetli makamın sicillerinde mevcut orijinal bir kaydın sureti saymağa imkân olmadığı kanaatini bize vermekte geçikmiyecektir. Hattâ bu vesikanın, 13 numaralı bahiste sözü geçen Kaytbay ve Baybars vakfiyeleri ile sathî bir mukayesesi bile, bu hakikatı ortaya çıkarmaya kâfidir. Eğer bu, hakikaten Baybars tarafından tanzim ettirilmiş bir vakfiye olsa idi, Memlûkler devrine ait bu gibi vesikalarla aynı vasıfları haiz olması icap ederdi. Memlûk devri divan «Chancelleri» ve mahkemelelerinin, Fatimîler ve Eyyubîler devirlerinden intikal eden sağlam an'anelere dayanan çok mükemmel bir usûl kullandıkları ve bu devre ait her türlü resmî vesikaların muayyen şekil ve kaidelere göre tertip edildiği düşünülürse, bu cihet daha iyi anlaşılır.

19. Bir vakfiye olduğu iddia edilen ve Baybars'a isnat olunan Exh. «C» işaretli vesika, yukarıda 15, 17 numaralı bahislerde zikredilen bütün vasıfları ve bahusus bunların en mühimlerini, muhakkak ki haiz değildir. Her ne kadar kısalığı dolayısıyla bu vesika bir vakıf kitabesini hatırlatıyorsa da, şeklindeki sâkatlık yüzünden ve *Kitab-el-vakf*'a yani vakfiyenin kendisine atıfta bulunmaması itibariyle, ona, ciddî olarak, kısaltılmış bir vakfiye veya onun bir kopyası nazariyle de bakılamaz. Bütün bunlar Memlûkler devri kalem an'anelerine yabancı olan bu vesikanın itimada şayan olmadığını göstermeğe kâfidir. Bu bakımdan daha bu gibi hatâlar üzerinde durmak zait olur. Hey'eti umumiyesi bakımından ve diplomatik ilminin haricî tenkide ait metodu-na göre yapılan tetkiklere nazaran, Exh. «C» nin «Authentique» bir Memlûk vesikası olmaktan çok uzak bulunduğu açıkça anlaşılmaktadır. Haricî tenkit neticesinde vardığımız bu sarîh ve kat'î hükme rağmen meseleyi daha iyi aydın-

latabilmek için, bu vesikanın dahilî tenkidini de yapmak, tarihî ve hukukî bakımlardan faydasız sayılamaz.

Dahilî tenkit, sahtekârın affolunmaz hatalarını meydana çıkarıyor :

21. Mücîr ü d-din'e göre Cemalü d-din B. Rabî'nin Baybars'ın çağdaşı olmadığı, her bakımdan meydandadır. Filhaka Cemalü d-din B. Rabî *Kitab-al-Uns-al-celil* adlı kitabını hicrî 900 tarihinde yani Cemalü d-din'in ölümünden yalnız sekiz sene sonra tamamlayan Mücîr ü d-din'in muasırını bulunmuştur. Baybars'a ait olduğu iddia edilen Exh. «C» işaretli vesikada ismi geçen Kudüs kadısı Cemalü d-din B. Rabî'nin tarihî bir şahsiyet olup olmadığını tesbit meselesi, bu vesikanın dahilinde en mühim noktayı teşkil eder.

22. Cemalü d-din adında bir zatın hicrî 668 yılında Kudüs'te kadı olduğu tarihen tahakkuk etse bile, bu vesikanın hey'eti umumiyesi hakkında yukarıda arzedilen tenkitler karşısında, buna bir ehemmiyet atfedilemez. Bu keyfiyet, sadece, bu vesikayı sonradan uyduran kimsenin her nasılsa buna muttali olduğunu veya Filistin Hükümetinin eski eserler departmanı tarafından çıkarılan «*Quartely*» Dergisinde (Cilt 11. Sah. 27 ve müt.) Prof. L. A. MAYER tarafından neşredilen Nebi Musa makamı kitabesinden muhtelif hususları nasıl kopya etmişse, bu ismi de, o zamana ait mevcut herhangi bir vesikadan mihanikî bir surette aldığını göstermekten başka bir işe yarıyamaz. Lâkin, vesika muharririnin İbn Rabî'i Baybars'ın çağdaşı olarak karşımıza çıkarması, tarihî olaylar hakkındaki tam cehaletini bütün çıplaklığıyla gösterir. Kurnaz olsa idi, meş'um eserinin icrasına başlamadan önce, herhâlde tarihî olaylar hakkında gereken bilgiyi edinmeyi ihmâl etmezdi. Bu affolunmaz hatâ, vesika muharririnin, hâdisemizde olduğu üzere, Memlûk devrinin bir kadısına ünvanı ile hitap etmek gibi büyük bir gaf-

let gösterdiği bir hâdisede, insanı hayrete düşürmemelidir. Bu çok esaslı noktayı, vesikanın dahilî tenkidinde ihmâl etme- meği faydalı gördük.

23. *M e m l û k l e r* devrine ait zengin kroniklerde ve biyografik eserler- de XIII. asra ait birçok ileri gelen şahıs- ların ,bu arada birçok âlim ve şairlerin, fakihlerin, kadıların tercümei halleri zap- tedilmiş olduğu cihetle, *B a y b a r s* devrinde *K u d ü s* kadılığı gibi mü- him bir mevkide bulunmuş bir zatın is- minc biografi kitaplarında tesadüf edil- mesi pek tabii olurdu. Bundan dolayı *C e m a l ü d - d i n B. R a b i'* adına ne *B a y b a r s* devrinden bahseden korniklerde, ne de bu devre ait en zen- gin ve en mükemmel bir biyografi lûgatı olan *A b ü l M a h â s i n'in* «*Manh al-Sâfi*» inde tesadüf edemeyiş-imiz, çok gariptir. İhtiva ettiği 2798 biogra- fi arasında *C e m a l ü d - d i n* isim veya ünvanını taşıyan 200 kadar tarihî şahsi- yetten bahseden bu eserde, *C e m a l ü d - d i n b. R a b i* isminde hiçbir kimse bulunmuyor; sadece hicrî 620-694 yılları arasında yaşamış *C e m a l ü d - d i n M u h a m m e d b. M u h a m m e d N â b u l ü s i* isimli bir adamın *N â b u l ü s* ve *K u d ü s* kadılık- larında da bulunmuş olduğunu gö- rüyoruz ki (M. G a s t o n W i e t, *Les biographies du Manh al sâfi*, *L e C a i r e* 1932, N. 2355), bunun Exh. «C» işaretli vesikada adı zikredilen şahısla bir alâkası olmayacağı meydandadır. Sair kroniklerde (*M a k r i z i*, *A b ü l - M a h â s i n*, ve diğerleri) olduğu gibi, *S ü b k i'nin* şafiî mezhebindeki ileri gelen şahısların biyografilerini ihtiva eden *Tabekat* adlı meşhur eserinde de *C e m a l ü d - d i n B. R a b i'* diye bir isme tesadüf edemedik.

24. *M ü c i r ü d - d i n'in* «*Al-Uns-al-celil*» adlı *A r a p ç a* eseri, *S a l â h ü d - d i n E y y u b i* devrinden kendi zamanına (hicrî 900 yılına) kadar *K u d ü s* kadılığında bulunan bütün şahıslardan bahseder. *M ü c i r ü d - d i n*, bu ma- lûmatı toplarken vakfiyelerden ve şer'î

mahkemelerin resmî sicil ve müsteneda- tandan faydalanmış olduğunu eserinde tasrih eyler. Kendisine göre hicrî 666 yı- lında ve onu takip eden senelerde *A l â ü d d - d i n A b ü l - H a s a n A l i b. A l - k â d i S e d i d ü d - d i n*, 670 yı- lında da *S e y f ü d - d i n b. M u h a m m e d b. A b d u l l a h K u d ü s* kadılığında bulunmuşlardır' (S. 465) ki, buna göre, -eğer Exh. «C» işaret- li vesikada iddia olunduğu gibi hicrî 668 yılında *K u d ü s* kadısı huzurunda *B a y b a r s* tarafından bir vakfiye tanzim ettirilmiş olsa idi, bu vakfiyenin *A l â ü d - d i n* tarafından tasdik olun- ması icap ederdi. *M ü c i r ü d - d i n* hicrî 892 yılının en mühim hâdiselerini anlatırken, *C e m a l ü d - d i n b. R â b i* ismiyle de yadettiği *C e m a l ü d - d i n Y u s u f b. R â b i'nin* aynı senesinin 13 Cemazilulü'sında öldüğünü kaydediyor. *M ü c i r ü d - d i n* kendi zamanını anlattığına ve kendi mesleğine mensup ve kendi selefi bulunan bir şa- hıstan bahsettiğine nazaran, kendisine inanmamız gerektir. Bu sahte vesikayı uyduran kimsenin bu hususta da maha- ret gösteremediği meydandadır.

***B a y b a r s'ın N e b i M u s a* vakfını te'sis etmediğini gösteren haller :**

25. Exh. «C» nin orijinal bir vakfiye olmadığını ve herhalde bu vesikanın *B a y b a r s* zamanında tanzim edilmiş olması mümkün bulunmadığını göster- dik. Şimdi *B a y b a r s'ın N e b i M u s a* vakfını te'sis etmediğine delâlet eden bazı tarihî hallere dikkati çekmek istiyoruz. Tarihî kaynaklarda, *B a y b a r s* tarafından te'sis edilen vakıflara dair tafsilâta rastgeliyoruz; fakat kendi tarafından *N e b i M u s a* mak- amı ve mevsim ziyaretçileri lehine bir vâ- kîf te'sis edildiğine dair hiç bir kayıt yok- tur. *Kitab-al-uns-al-celil*'de *B a y b a r s'ın* 662 yılında *K u d ü s'ün* şimali garbî- sinde *H a n - u z - Z a h i r* lehine bir vakîf te'sis ettiği yazılıdır. (S. 239). Halbuki aynı eserde *N e b i M u s a* makamına ait olarak tesadüf ettiğimiz muhtelif malûmat arasında, *B a y -*

b a r s'ın hicrî 668 yılında M u s a P e y g a m b e r makamı üzerine bir kubbe inşa ettirdiği de kaydedildiği halde (bu hâdise Prof. L. A. M a y e r tarafından neşredilen N e b i M u s a makamı kitabesinde teyit edilmektedir, yukarıda 22 numaralı bahse bak), B a y b a r s'ın N e b i M u s a lehine bir vakıf te'sis ettiği tamamiyle meskût geçiyor. Bu derecede mühim bir hâdise hakkında -çğer hakikaten böyle bir hâdise olmuşsa- sükût edilmesi, dikkate lâyıktır.

26. Elde mevcut tarihî kaynaklarda, diğer bazı Peygamberlerin türbelerinin inşasına ve bunlara zengin vakıflar tahsis edildiğine dair muhtelif kayıtlara tesadüf olunur ki, bunlardan meselâ H a l i l - ü l - R a h m a n diye de tanınan İ b r a h i m P e y g a m b e r vakıfları hakkında oldukça geniş malûmat vardır. Halbuki N e b i M u s a vakfına veya onun te'sisine dair tafsilâta rastlamayışımız, dikkate şayandır.

O s m a n l ı resmî kayıtları da N e b i M u s a vakfına ait bir vakfiyenin veya buna dair muteber bir kaydın mevcut olmadığını gösteriyor.

27. O s m a n l ı devrindeki resmî kayıtlar, N e b i M u s a vakfına ait bir vakfiyenin mevcut olmadığı gibi, vakfiyeye dair muteber bir kayıt da bulunmadığını açıkça gösteriyor. Encümeni mahsusun 1327 tarihli kararında, N e b i M u s a vakfına ait bir vakfiyenin veya böyle bir vakfiyeye ait bir kaydın mevcut olmadığına karar verdiğini biliyoruz. N e b i M u s a vakfına ait kuyudatı hakaniyede mevcut tafsilât tahlili ve bunun Exh. «C» işaretli vesikanın muhtevasiyle mukayesesi N e b i M u s a vakfiyesinin mevcut olmadığına dair yukarıda zikredilen Encümen Kararını teyid eder.

28. Hicrî 970 ve 1005 tarihli kuyudatı hakaniyede N e b i M u s a vakfı hakkında rastlanan tafsilâta, ne bir vakfiyenin mevcudiyetinden, ne bu vakfiyeye ait tafsilâttan, ne böyle bir vakfi-

yenin tanzim tarihinden, ne de böyle bir vakfiyenin tescil tarihinden, bahsedilmemiştir.

Kuyudatı hakaniyenin ya asli ve muteber vesikalara, ya O s m a n l ı lar devrine tekaddüm eden resmî sicillere yahut da mahkeme kararlarına ve bir de «senetsiz mahaller hakkında nizamina tevfikân icra kılınan tahkikatı mahalliyeyi mutazammın ve D e r s a a d e t ç e encümeni nezaretin ve vilâyetçe meclisi idarenin tetkik ve tasdikini havi evrakı müsbiteye» müstenit olduğu malûmumuzdur. (K a r a k o ç S e r k i s'in «*Tahşiyeli kavanin*» adlı eserine bak. Cilt 1, S. 482-483; Emvali gayri menkulenin tasarrufu hakkındaki 1329 tarihli kanunu muvakkatın 3 üncü maddesinin esbabı mucibesini. Aynı zamanda A l i H a y d a r'ın «*Şerhi cedid li kanun el arâzi*» adlı eserinin tabı cedidin 60 ve müt. sayfalarına bak')

Vaziyet bu merkezde olunca N e b i M u s a vakfının kuyudatı hakaniyeye şahadet yolu ile geçtiği muhakkaktır; zira o zaman bir vakfiye veya bir vakfiye kaydı mevcut değildi ve ibraz olunamamıştı. Bu gibi bir vakfiye o zaman mevcut olmayınca, bugün mevcut olabilmesi ihtimali varit olamaz. Bu keyfiyet de, Exh. «C» nin sahih bir vesika olarak kabulüne mânidir.

29. Exh. «C» nin 17. satırında, T u r m u s ' a y y a Köyünün tamamının P e y g a m b e r M u s a vakfına ait olduğu zikredilmiştir. Halbuki kuyudatı hakaniyede T u r m u s ' a y y a Köyünün şu şekilde taksim edilmiş olduğu görülmektedir. H a l i l ü r r a h m a n vakfı-3 kırat, H a z r e t i M u s a vakfı-8 kırat, Tımar-13 kırat.

Aynı şey, Exh. «C» de zikredilen diğer köyler hakkında söylenebilir. Bu köylerin tamamının N e b i M u s a vakfına ait olduğu bu vesikada iddia edilmektedir. Hâlbuki kuyudatı hakaniyede büsbütün başka bir taksim tarzı ve başka tafsilât görülmektedir.

Mecellenin 1737. maddesine ve emvali gayri menkulenin tasarrufu hakkında 30 Mart 1329 tarihli kanunu muvakkatin 3 üncü maddesine ve sair emirname ve talimata göre, kuyudat ve senedatı hakaniye mamülünbih ve muteber olup bunlarla bilâbeyyine hüküm ve amel olunur. Herhangi bir şekilde bu resmî kayıtlara muhalif olan bir muhtevayı haiz bulunan vesikalar, nazarı itibara alınamaz. Keyfiyet bu merkezde olunca, Exh. «C» hukukî bakımdan da bir hüküm ifade etmez. Bahusus ki, Exh. «C» nin tarihi (hicrî 668) kuyudatı hakaniyenin tarihinden mukaddemdir (hicrî 970 ve 1005). (Exh. «C» deki tafsilât, A n k a r a ' d a V a k ı f l a r U m u m M ü d ü r l ü ğ ü tarafından muhafaza edilen kuyudu hakaniye bilassa Defteri Mufassal L i v a i K u d s - i Ş e r i f ' N. 178 ve Defteri Evkaf L i v a i K u d s - i Ş e r i f N. 539 ve Defteri Evkaf L i v a i Ş a m ' ı Ş e r i f, N. 581 ile karşılaştırınız.)

Exh. «D» işaretli vesika hakkında umumî mülâhazalar.

30. S u l t a n A h m e t III. devrine ait olduğu iddia edilen bu vesikaya gelince, çok kaba ve çok acemice bir taklit olduğu ilk bakışta göze çarpan bu vesika hakkında fazla bir şey söylemeyi zait görüyoruz. Bununla beraber, şunu kaydedelim ki, eğer vesikada bu derecede ağır sakatlıklar bulunmasaydı bile, hicrî 1119 yılına ait sicilde, aynı tarihi taşıyan ve aynı muhtevayı haiz bulunan bir berata ait bir rü'usu hümayunun bulunmaması, bu vesikayı sahte saymak için başlı başına kâfidir.

NETİCE :

Bütün bu izahata nazaran her iki vesikanın da tamamen uydurma olduğundan aslâ şüphe edilemez.

Ankara 1945

